

Revolutie in Soerabaja

WILLY MEELHUIJSEN †

Revolutie in Soerabaja

17 augustus – 1 december
1945

WalburgPers

Aan de dierbare grond van Soerabaja, waarin ook mijn vader na dapper verzet tegen de Japanse overheersers, zijn laatste rustplaats heeft gevonden.

1e druk 2000
2e druk 2015

© 2015 erven van W. Meelhuijsen, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351 zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

Omslagontwerp: Rob Buschman

ISBN 9789462490468
NUR 680

Inhoud

Ten geleide 7

Voorwoord 9

Soerabaja 12

1. **Proloog: de Japanse tijd** 14
 - Rode zon boven Indonesië 14
 - Mobilisatie van de bevolking 19
 - De militarisering van de jeugd 24
 - Indonesië naar Mountbatten 29
2. **Het doek gaat op: augustus 1945** 34
 - Voorbereiding op de onafhankelijkheid 34
 - De proclamatie 35
 - Overpeinzingen bij de capitulatie 36
 - Indonesisch bestuur 38
 - De dageraad van de revolutie 40
 - Radioberichten en pamfletten 41
 - Vlaggenacties 41
 - Perikelen rond Koninginnedag 42
 - Het Sociaal Contact Comité 43
 - BIJLAGEN
 - Uit de memoires van Shibata Yaichiro 43
 - Een nabeschuwing van Roeslan Abdulgani 44
3. **Overgang: september 1945** 46
 - Nederlanders uit de kampen 46
 - Indonesisch stadsbestuur 48
 - Vorming van strijdgroepen 50
 - De komst van de RAPWI 51
 - De jongeren roeren zich 55
 - Japanners interneren zichzelf 59
 - Geallieerden in Djakarta 60
 - Aanvallen op wapenvoorraden 63
 - Onverantwoorde RAPWI-transporten 69
 - BIJLAGEN
 - Uit de memoires van Shibata Yaichiro 71
 - Het vlagincident bij het Oranje Hotel 73
4. **De coup: oktober 1945** 79
 - Het Japanse beleid 79

- De coup d'état 81
 - Soerabaja na de coup 87
 - De magazijnen bij Kamal 90
 - In de greep van de revolutie 91
 - Nederlanders in de knel 93
 - Het revolutionaire volksfront 95
 - De bloedige Maandag 97
 - BIJLAGEN
 - Uit de aantekeningen van de auteur 101
 - Boeng Tomo over de actie tegen de Kenpeitai 103
 - Uit de memoires van Shibata Yaichiro 104
 - De kwestie Huyer 108
 - Overzicht van de Indonesische strijdgroepen 116
 - Radio Pemberontakan 128
 - Herinneringen aan Bloedige Maandag 130
5. **Climax: totale volksofstand** 138
 - Voorbereidingen en evacuatie 138
 - Britse troepen aan land 141
 - Irritaties en afspraken 146
 - Britse troepen in de stad 151
 - Ontactisch optreden 153
 - Totale volksrevolutie 156
 - Soekarno komt tussenbeide 164
 - BIJLAGEN
 - Het Goebeng-transport 171
 - De strijd bij Wonokromo 179
 - De dood van Mallaby 182
 - Nederlanders in de Kalisosokgevangenis 195
 - Nabeschuwing 196
 6. **Intermezzo: de stilte voor de storm** 204
 - Reacties op de dood van Mallaby 204
 - Nederlanders geëvacueerd 209
 - Britse versterkingen 211
 - Botsing tussen Soerio en Mansergh 215
 - Reacties op Brits ultimatum 221
 - Tragiek van de confrontatie 227

7. Anticlimax: de slag om Soerabaja	229
Een neveneffect van het ultimatum	229
'Allah is groot! Merdeka!'	230
Een stad in oorlog	235
Impressies van ooggetuigen	238
Chronologie Britse opmars	241
Epiloog	256
BIJLAGEN	
Nederlandse gevangenen bevrijd	258
De balans van de strijd	261
Wegvoering Europese vrouwen	264
Mata-mata moesoeh	265
Idrus en de cowboys	269
Djenderal Pemberontak	272

APPENDIX 1. Afkortingen	277
APPENDIX 2. Woordenlijst	279
APPENDIX 3. Plaatsen en gebouwen in Soerabaja	283
APPENDIX 4. De Indonesische strijd- macht	285
APPENDIX 5. De 49th Indian Brigade Group	287
APPENDIX 6. Instructies aan officieren voor de 49th Brigade	288
APPENDIX 7. Het Soekarno-Hawthorn Akkoord	290
APPENDIX 8. Het ultimatum van generaal Mansergh	291
APPENDIX 9. Personalialia	292

Geraadpleegde literatuur 295

Persoonsregister 299

Ten geleide

Gaarne voldoe ik aan het verzoek van de auteur W. Meelhuijsen, om zijn werk over de revolutie in Soerabaja van een begeleidend woord te voorzien. Tot mijn genoegen vernam ik enige jaren terug dat hij vastbesloten was een boek te doen verschijnen over de geschiedenis van, zoals hij dat noemde, de ‘pemberontak-tijd’ te Soerabaja najaar 1945. Ik beschouw zulk een werk als een waardevolle aanvulling op de vele werken die in Nederland reeds zijn verschenen over het dekolonisatieproces in Indonesië. Vooral omdat, ondanks die vele werken, in Nederland toch nog zo weinig bekend is over de dramatische gebeurtenissen tijdens de Soerabaja-revolte. Althans niet veel meer dan dat er in deze stad slechts chaotische toestanden zouden hebben geheerst, waarin plunderende en moordende benden vrij spel zouden hebben gehad, dat er een Britse generaal werd vermoord en dat de Britse troepen er toen maar hardhandig op los hadden geslagen. W. Meelhuijsen heeft de Soerabaja-revolutie van begin tot einde meegemaakt en was getuige van het drama dat zich najaar 1945 in deze stad heeft afgespeeld, zij het dan binnen de beperktheid van zijn gezichtskring. De slag om deze stad met zijn verschrikkingen heeft een diepe en onuitwisbare indruk op hem gemaakt. Reden voor hem om op zijn levensavond te besluiten meer te weten te komen over de achtergronden van de revolutie, die toen voor hem verborgen waren gebleven, in de hoop dat de resultaten van zijn naspeuringen en studies ook voor het Nederlandse volk aan de vergetelheid zullen worden ontrukkt. De wijze waarop de ‘arek-arek Soerobojo’ (de zonen van Soerabaja) in november 1945 drie weken lang verbeterd stand hebben gehouden tegen de Britse troepen deed bij hem het vermoeden rijzen dat achter de gebeurtenissen in Soerabaja niet alleen een zekere logica school, maar dat ook sprake moet zijn geweest van organisatie. Er was wel degelijk een ordening en een gerichtheid in de ‘chaos’.

William H. Frederick die in zijn werk *Visions and Heat* een wetenschappelijke verhandeling heeft geschreven over de revolutie te Soerabaja, heeft zich afgevraagd of de zogenaamde pemoeda’s de eerste auteurs waren van de Indonesische vrijheidsstrijd. Als antwoord hierop kan ik zeggen: niet alleen de pemoeda’s, want naast de jongeren, nam ook het gewone volk met zijn intellectuele leiders en religieuze voorgangers – en niet te vergeten – onze vrouwen met de ontelbare gaarkeuken en EHBO-posten aan die strijd deel. In Soerabaja was sprake van een totale volksrevolutie. Laat hierover geen misverstand bestaan.

W. Meelhuijsen is van professie geen historicus maar hij heeft wel geprobeerd het stukje historie van de Soerabaja-revolutie met de grootst mogelijke objectiviteit te benaderen, zich daarbij zo goed mogelijk in de situaties en de gedachtengang van de betrokkenen plaatsend. Hij heeft zijn gegevens geput uit mondelinge bronnen en vooral uit vergelijkende studies van schriftelijke bronnen. Hij heeft daarbij een nauwgezetheid aan de dag gelegd met een zodanige mate van volledigheid dat zijn werk, dat eerst een veel grotere omvang had, heel nodig moest worden gesnoeid om de uitgave ook financieel haalbaar te maken. Een geschiedkundig werk kan niet volledig zijn. Dat kan ook niet de bedoeling zijn.

We kunnen hoogstens bereiken dat de typische karakteristieken van het stukje verleden dat beschreven wordt in hun vormen, contrasten en nuances de lezer duidelijk voor ogen komen te staan. Evenmin kan zo’n werk volmaakt of volkomen objectief zijn. Achter elk historisch werkstuk kunnen we tal van vraagtekens en kritische kanttekeningen plaatsen. We zullen dat ten aanzien van zijn werk in het bestek van dit begeleidend woord niet doen. Hij is zich zeer wel bewust dat aan zijn werk nog tal van tekortkomingen kleven. Het plaatsen van kritische kanttekeningen en vraagtekens worde aan de lezer overgelaten. Moge dit

boek derhalve tot verdere kritische navorsing, studie en verdieping prikkelen. Ik wil hierbij W. Meelhuijsen veel succes toe wensen met zijn boek in de hoop, dat zijn werk zijn weg zal vinden onder het Nederlands en – zeker ook – het Indonesische lezerspubliek. Dat de zegen van de Allerhoogste op al zijn inspanningen moge rusten.

Prof. dr. H. Roeslan Abdulgani

Voorwoord

Dit werk wil het menselijk drama van de Indonesische revolutie in Soerabaja aan de vergelijking ontrukken. Een drama, zich afspelend kort na afloop van de tweede wereldoorlog gedurende een episode van ongeveer 100 dagen. Deze revolutie was reactie op de Nederlandse koloniale overheersing, de Japanse bezetting, de Britse inmenging en de voorgenomen terugkeer van het Nederlands gezag na de oorlog. Een reactie geleid door mensen, heterogeen van afkomst, vorming en inspiratie. Als een typhoon volgde de revolutie onverbidde zijn eigen weg. De mensen die door de ontembare kracht van die wervelstorm werden meegezogen, zouden onder andere omstandigheden wellicht anders hebben gehandeld.

Van belang zijn de menselijke aspecten en de couleur locale van het stukje geschiedenis, dat beschreven moet worden.

De Australische historicus Chr. L.M. Penders heeft het eens zo treffend gezegd: 'History is the story of men, made by men. Official documents, statistics, business records, newspapers can do little more than to provide a skeleton of the historical process. To coat these often dusty bones with flesh and blood, and to infuse a soul into the story, the historian must draw on personal observations, memoirs, collections of private letters, as well as literally works left behind by the individual actors involved....'

Dit citaat was mij tot richtsnoer geweest. Hoe was destijds in Soerabaja de realiteit? Hoe grepen de gebeurtenissen op elkaar in? Hoe hebben zij, die de revolutie in Soerabaja op diverse plaatsen hebben meegemaakt, de realiteit in die stad toen ervaren? Het is niet eenvoudig, om deze realiteit in menselijke termen te verwoorden. Toch zal ik daartoe een bescheiden poging wagen. Ik ben van de revolutie in Soerabaja getuige geweest. Dat betekent niet dat mijn herinneringen slechts de basis vormen van dit werk. Er wordt vooral gerefereerd aan andere bronnen. Egodocumenten kunnen het nadeel bezitten van zelfreclame. Bovendien is de reikwijdte van eigen ervaringen beperkt in het kader van het groter geheel. Ik heb getracht zo dicht mogelijk tot de feiten door te dringen. Voorwaar, geen eenvoudige opgave. Niet alleen omdat feiten vaak door meningen, vooroordelen of legendevormingen worden overspoeld, maar ook omdat getuigenissen van een zelfde gebeurtenis van elkaar kunnen afwijken, ja, zelfs met elkaar strijdig kunnen zijn.

Ook kunnen gemoedstoestanden, zoals schrik, angst, paniek, onder zeer bewogen omstandigheden de getuigen parten spelen bij het in zich opnemen van indrukken.

Tekortkomingen en vergissingen zullen daarom aan mijn werk blijven kleven. De Soerabaja-revolutie voltrok zich in een versneld tempo binnen een relatief kort tijdsbestek. Toch zijn de gebeurtenissen onder te brengen in een aantal tijdvakken, op grond waarvan de hoofdstukken zijn ingedeeld. Dit verklaart de sterke verschillen in omvang van de hoofdstukken. De hoofdstuktitels 'Climax' en 'Anticlimax' zijn ontleend aan het boek 'Visions and Heat' van de Amerikaanse historicus William H. Frederick.

Het illustratiemateriaal komt grotendeels uit mijn eigen collecties.

Mijn werk heeft een hybride karakter: een mengvorm van geschiedvorsing en verhalende geschiedschrijving. Het was mijn bedoeling de lezer 'iets' van de sfeer van de revolutie in Soerabaja te laten proeven, door hem tijdens het lopend verhaal even in de schoenen te plaatsen van hen, die tijdens de revolutie een rol hebben gespeeld of die de revolutie tegen wil en dank moesten ondergaan. Reden waarom ook schriftelijke en mondelinge verslagen

en gedachten van getuigen, zij het ingekort en vrij vertaald, in de verhandelingen van dit werk zijn opgenomen.

Ik heb enkele in de Engelse taal gestelde citaten in de tekst onvertaald gelaten, om dichter bij de bron te staan. Teksten uit Indonesische bronnen zijn altijd vertaald. De spelling van voorkomende Indonesische namen en woorden beantwoordt zoveel mogelijk aan de spelling, zoals die tussen 1941 en 1945 op Java werd gebezigd. Hetzelfde geldt voor Japanse namen en woorden, die tijdens de Japanse bezetting werden gebruikt.

Toch geeft dit problemen, omdat de Japanners niet consequent waren met het overzetten in ons schrift van hun kana-schriften, waarin elke lettergreep een ideografische voorstelling geeft. Enkele voorbeelden: Voor het woord 'leider' gebruikten zij het woord 'tyoo', of 'tjoo' of 'choo'. Voor het begrip 'centrale adviesraad' (een soort Volksraad) gebruikten zij eerst de woorden 'Tyuuoo Sangi In' en later 'Chuuoo Sangi In'.

In de tekst wordt menig keer over 'het volk' gesproken.

Daarmee bedoel ik niet een monolithische massa, maar de bewoners van de stadskampongs. Verder houd ik me aan het onderscheid dat Frederick in zijn boek maakt tussen enerzijds *pemoeda's*, jongeren met een opleiding, afkomstig van de middenklasse of van de kringen van ambtenaren of (semi)intellectuelen en anderzijds de merendeels ongeletterde *rakjatjongeren* of volksjongeren uit de lagere kampongklassen. Hoewel het Indonesisch woord 'pemoeda' jongeman betekent en ook de *rakjatjongeren* taalkundig tot de *pemoeda's* behoren, is dit onderscheid gemaakt om de jongeren met een zekere eruditie te onderscheiden van de ongeletterde volksjongeren, die veel radicaler in hun opvattingen en optreden waren.

Ook maak ik onderscheid tussen Indo Europeanen en volbloed Nederlanders, omdat dit onderscheid in de besproken periode in Indonesië zowel door de Nederlanders, de Japanners als door de Indonesiërs werd gemaakt. Tot slot nog iets gezegd over Indonesische persoonsnamen. Ons systeem van voornamen en familienamen wordt in vele delen van Indonesië niet gebruikt.

In de naam K.H. Bagoes bijvoorbeeld duiden K en H aanspreektitels van de persoon aan. Zo staat H voor 'Hadji', iemand die ter bedevaart naar Mekka is geweest, en K of Ki voor 'Kiaji' (eerwaarde) voor een religieuze leidsman of leraar. Ook kan K 'Kandjeng' (hooggedele) betekenen.

Verder kennen we A voor 'Aria' (de edele), een Javaans adellijke titel; M voor 'Mas' (waarde), een vriendelijk eerbiedige titel voor een oudere broeder of gerespecteerd persoon; T voor 'Temenggoeng', een regentstitel; R voor 'Raden', een Javaanse kwalificatie voor een adellijke persoon, vaak in combinatie met andere kwalificaties en P voor 'Pangeran' (prins of heer) of voor 'Padoeka' (heer of excellentie).

In het eerste hoofdstuk wordt iets gezegd over de invloed van de ineenstorting van het Nederlands gezag en de Japanse bezetting op de Indonesische bevolking, in het bijzonder op de jeugd. Ook behandelt dit hoofdstuk de problemen, waarvoor de Britse troepen dadelijk na de oorlog kwamen te staan.

Wellicht kan de lezer, na het lezen van dit werk, nog met onbeantwoorde vragen blijven zitten. Dit boek hoopt niet alleen bijdrage te leveren tot de kennisvermeerdering van het dékolonisatieproces in Indonesië, maar ook uitnodiging te zijn tot verder onderzoek, bijvoorbeeld van de krijgskundige aspecten van de slag om Soerabaja. Voor onjuistheden en tekortkomingen in dit boek, vraag ik de lezer om begrip, tolerantie en inschikkelijkheid. Ik ben een ieder dankbaar die me op tekortkomingen of onjuistheden wijst en hoop dat mijn werk de lezer ook daadwerkelijk nieuwe kennis zal verschaffen.

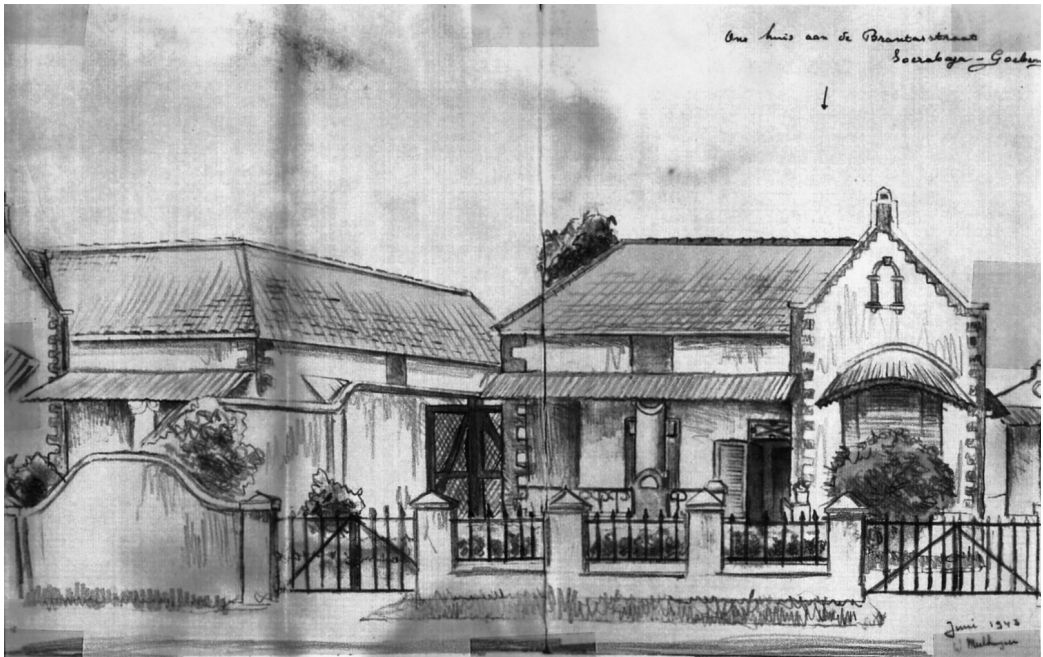
Tot slot ben ik grote dankbaarheid verschuldigd aan zeer velen die mij hebben geholpen dit werk te voltooien. In het bijzonder wil ik noemen:

Prof. dr. H. Roeslan Abdulgani, die me niet alleen veel informatie gaf, maar ook bereid was de vertalingen uit zijn werk na te kijken, te corrigeren en waar nodig van commentaar te voorzien, drs. H. Menke en ir. H. Itzig Heine die hun verhalen over Soerabaja ter beschikking hebben gesteld en mevrouw Y. Lanooy voor het verhaal van haar man, H. Kemper, Pak Des Alwi, die foto's ter beschikking stelde; Pak Husni Tajibnabis, die mij bij alles zeer geholpen en gesteund heeft. Veel dank ook aan generaal-majoor b.d. TNI Soebiantoro (Mas Biek), prof. dr. Jai Singh Yadav; brigade-generaal TNI b.d. dr. Barlan Setiadijaya, generaal-majoor TNI b.d. Purbo S. Suwondo, Pak Aristides Katoppo, wijlen generaal-majoor Soebijakto Prawirasoebrata, generaal majoor b.d. Otty Soekotjo H.R., Carnadi R.P., admiraal b.d. R. Poernomo, wijlen generaal-majoor Yonosewoyo, wijlen ir. Soeradji, sdr. Aspangkat en vele anderen voor de vele nuttige informatie, die zij mij zeer welwillend hebben gegeven. Verder kolonel KNIL b.d. C.A. Heshusius, kolonel KNIL b.d. dr. H.L. Zwitzer, prof. dr. B. B. Hering, dr. L.J. Giebels, drs. M.A. Loderichs en wijlen dr. J. Moeliono (Pak Joke), die zo goed waren mijn werk door te nemen en daarbij kritische kanttekeningen te plaatsen bij vorm, stijl en inhoud. Dr. P.M.H. Groen en luitenant-kolonel Winarsih, die mij alle vrijheid gaven bij het gebruik van de door hen beheerde bibliotheken en de 'Surabaya Post' voor de foto's uit haar archief. Tot slot bedank ik de uitgever en de drukkerij voor hun goede zorgen. Ter aanbeveling van deze firma's kan worden gezegd: zie hier, het verschenen resultaat'.

Soerabaja

Soerabaja, de tweede stad van Indonesië, ligt in Oost-Java aan de kust tegenover het eiland Madoera. Het gebied waarin Soerabaja ligt wordt zowel aan de Noord- als aan de Oostkant begrensd door de zee, die tussen Java en het eiland Madoera een bochtige waterweg vormt. Deze waterweg, in zekere mate beschermd tegen de moessonwinden, bezit twee trechtervormige uitmondingen, namelijk, een naar het noorden in de Java Zee, vroeger 'Westgat' of 'Westervaarwater' genoemd en een naar het zuidoosten in de brede Straat van Madoera, eertijds 'Oostgat' of 'Oostervaarwater' geheten. Deze waterweg is het smalst bij Soerabaja, die aan een mooie rede ligt, waarop men vroeger een prachtig uitzicht had vanuit de Marinesociëteit 'Modderlust'. In de waterweg tussen Java en Madoera mondt de op een na grootste rivier van Java uit, namelijk de Kali Brantas, die zich bij Modjokerto, een stad ten zuidwesten van Soerabaja, splitst in twee rivierarmen, waarvan de noordelijke arm, de Kali Mas (ook Kali Soerabaja genoemd) noordoostwaarts naar Soerabaja stroomt en de zuidelijke arm, de Kali Porong, in zuidoostelijke richting gaande, in Straat Madoera uitmondt. In de delta tussen beide rivierarmen, de Brantasdelta, bevinden zich uitgestrekte suikerplantages. De Kali Mas (Gouden rivier) buigt zich in Soerabaja's zuidelijke voorstad Wonokromo in noordelijke richting af. In het stadscentrum tussen de wijken Genteng en Ambengan splitst deze rivier zich in twee naar het noorden toe stromende armen. De oostelijke arm, de Kali Pegirian, mondt oostelijk van de marinehaven Oedjoeng onder de naam Kali Semampir in de rede van Soerabaja uit. De westelijke arm stroomt nog onder de naam Kali Mas ten westen van Oedjoeng en ten oosten van de koopvaardijhaven Tandjoeng Perak (Zilverkaap) eveneens in dezelfde rede. De mondingen van deze rivierarmen hebben zich bij uitstek geleend voor de ontwikkeling van deze handelsstad. De eb- en vloedstromen zijn er niet bijzonder hinderlijk en de deining in de waterweg tussen Soerabaja en Madoera is gering.

De stad bezit moderne en goed geoutilleerde havens en dokken. Oedjoeng was met zijn moderne etablissementen destijds Neerlands grootste marinehaven. De stad was eertijds van noord naar zuid in de lengte uitgebouwd (lengte ongeveer 15 kilometer) en van west naar oost vrij smal. Zuidelijk van Wonokromo wordt nog aardolie aangeboord en geraffineerd. In het noordelijk stadsdeel bevonden zich de zakenwijk met de handels- en bankkantoren en de kleurrijke Arabische en Chinese wijken. Het centrum werd gevormd door de stadstuin, de winkelbuurten (zoals Pasar Besar, Gemblongan en Toendjoengan) en de Europese wijken Simpang, Ketabang en Tegalsarie. Tegen dit centrum waren de Europese wijken Sawahan (in het westen), Goebeng (in het zuidoosten) en Darmo (in het zuiden) gegroepeerd. De stadskampongs liepen dwars door de stadswijken heen. Soerabaja bezat ook zware industriën, vooral in het stadsdeel Ngagel tussen Wonokromo en Goebeng. In het zuidwesten van de stad bij Goenoengsarie bevonden zich de kazernes en kampementen van het Nederlandsch-Indisch leger. Soerabaja is een stad met veel drukte en vertier. De stad heeft een oude en bewogen historie achter de rug. Volgens sommige oudheidkundigen is de naam 'Soerabaja' afgeleid van de oud-Javaanse naam 'Soero ing Bojo', wat betekent: 'dapper in gevaar'.

De woning aan de Brantasstraat 5, waar de auteur heeft gewoond van 5 juli 1942 tot 4 juni 1946.
Hier heeft hij de revolutie van A tot Z meegemaakt.
Naar een aquarel van de auteur.